

KIRJALLISUUDEN TARKASTELUA

PAAVO KASTARI, **Suomen valtiosääntö**. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja B-sarja N:o 179, Vammala 1977, XVI + 439 ss.

»Valtiosääntöoikeus on keskeisiltä osiltaan sangen poliittista», toteaa Paavo Kastari monivuotisen työn tuloksena ilmestyneen uuden kirjansa avajaisanoiksi. Ja loppusivuilla hän palaa kysymykseen valtion ja yhteiskunnan suhteesta sekä oikeusjärjestyksen roolista: »Aikaisemman autoritäärisen yvartijavaltion kaudella olivat sen instituutiot sekä niiden rakennetta ja toimintaa koskevat säännökset eli siis valtiosääntö perustuslakeineen merkitykseltään keskeisiä. Nykyisin tarkastellaan asioita ikään kuin kääntäen ja siis toisesta päästä. Yhteiskuntajärjestys kokonaisuudessaan on tullut merkitykselliseksi; puolueet ja (etu)järjestöt ovat sen olennaisia osia. Jos tarkasteluun otetaan vielä mukaan myös talous- ja elinkeinoelämän perusyksiköt eli siis yritykset, avautuu eteemme koko talousjärjestelmän kaikessa monimutkaisuudessaan. Sinne painottuvat aikakautemme ydinkysymykset ja sieltä saa voimansa ympärillämme käytävä henkinen taistelu.»

Mutta niinpä tämä nähtävästi paljolti oppikirjakäyttöön aiottu Suomen valtiosäännön yleisesitys ei olekaan muodostunut normirakenteen politologisesti katsoen suoraviivaiseksi esittelyksi. Kastari ei kyllä ole myöskään lähtenyt pohtimaan perustavia kysymyksiä yhteiskunnan ja valtion tai talouden ja politiikan suhteista — kirjoittaja ei erityisesti peittele kukaan pohjana olevaa ideologista näkemystään. Mutta poliittisen rakenteen ja prosessin puolella hän menee kernaasti asioiden muodollisen puolen ohi selostamaan — havainnollisuuden vuoksi, kuten hän sanoo — laveasti tosiasialista tapahtumista jopa niin, että oikeudellinen puoli näyttää useissa kohdin jäävän toissijai-

seksi. Tällaisena teos liittyy nähdäkseni pikemmin anglosaksiseen kuin mannereurooppalaiseen valtiosääntökirjallisuuden perinteeseen. Esitys on oikeustieteelliseen argumentointiin ja sanataiteiluun tottumattomalle ja ehkä tuskastuneellekin yhteiskuntatieteilijälle virkistävän tuoretta ja herätteellistä luettavaa. Yleisestikin tunnetut käytännön tapaukset tulevat joka tapauksessa esille valtiosääntöiseen kontekstiinsa kytkettyinä, ja monta kertaa keskeisten ongelmien yhteydessä kirjoittaja jää kaipaamaan — hyvin aiheellisesti — politologisia ja sosiologisia analyyseja ja asettaa peittelemättä syöttejä institutionaalista kysymyksistä kiinnostuneiden yhteiskuntatutkijoiden eteen. Kysymys on kirjoittajan jo aikaisemmassa tuotannossaan osoittaman suuntautumistyyppin edelleen — sanoisin miltei ääriinsä — kehittämistä, ja ero Hermansonin ja Erichin puoli vuosisataa sitten ilmestyneisiin yleisesityksiin nähden on huikea.

Tällä lähestymistavalla on kyllä myös haittansa. Valtiosääntömekanismin pienemmät ja paljolti suuremmatkin osat ja niiden väliset kytkennät edellytetään valtioelämän päälinjoilla väljästi liikuttaessa tunnetuiksi, eikä esim. yhteiskuntatieteilijä löydä teoksesta useasti tarvitsemaansa tukea normikysymysten parissa askarrellessaan; hänellä kun enimmiten ei ole minkäänlaista koulutusta tällä alalla. Toisaalta taas, vaikka Kastari esittää mielenkiintoisia yksittäisiä hypoteeseja vaikkapa presidentin asemaa (esim. s. 176) tai valtioneuvoston koheesiota ja rakennetta (s. 206 ja 222) määrävistä tekijöistä, niitä sitomassa ei ole realiteettieellistä kokonaisotetta tai -näkemystä. Ja niinpä monien yksittäistapausten sinänsä kiintoisa lavea selostaminen saa jossain määrin anekdoottimaisen luonteen. Tämä on nähdäkseni ollut oikeus- ja valtiotieteen väliseen väljään maastoon sijoittuvien tutkimusten yleisem-

pikin ongelma. Taipumus esityksen elävöittämiseen poliittisen tapahtumisen kerronnalla aiheuttaa sitä paitsi jonkinlaista epätasapainoisuutta ja vie joskus kirjoittajan pois asiasta. Niinpä kun Kastari tasavallan presidenttiä käsittelevän lukunsa lopulla ryhtyy tarkastelemaan presidentin mahtiaseman säilymisen ja kasvamisen edellytyksiä, hän piankin eksyy vuoden 1969 vaalilakijupakan laveaan monisanaiseen selvittelyyn, ja lukija menettää punaisen langan. — Monessa kohdin tekijä on tosin voinut myös viitata aikaisempaan vieläkin käyttökelpoiseen yleisesitykseensä (Valtiojärjestyksemme oikeudelliset perusteet, 1969) sekä erityistutkimuksiinsa.

Mainitessaan valtiosääntöoikeuden poliittisuudesta Kastari viittaa spesifisesti tämän normirakennelman joustavuuteen ja tulkinnan osuuteen valtiosääntöoikeudellisessa ajattelussa. Kirjoittajallahan onkin tässä kohden ollut — aivan myönteisessä mielessä sanottuna — »oma lehmä ojassa» 1940-luvun alun väitöskirjasta alkaen. Niinpä hänen avoimesti esittämänsä suositus uudistuspuuhien vaihtoehdoksi onkin valtiosäännön vähittäinen tulkinnallinen kehittäminen, ja yksittäisinä kohteina tulevat mainituiksi mm. parlamentaarinen vuorovaikutusmekanismi, valtiosäännön tulkinta tuomioistuinlaitoksessa sekä perusoikeusjärjestelmä.

Kirjan perusrakennetta määrää tukeutumisen perinteiseen valtiovallan kolmijaon doktriiniin. Johdannossa tarkastellaan valtiosääntöjen syntyä ja kehitystä sekä roolia yleiseltä kannalta, ja sitä seuraa katsaus Suomen valtiosäännön kehitykseen. Omissa pääjaksoissaan tulevat sitten esille keskeiset institutionaaliset toimijat eduskunta, tasavallan presidentti, hallitus ja hallintoviranomaiset sekä tuomioistuimet. Erillinen jakso on omistettu toiminnallisten näkökohtien esittelylle valtiosääntöisellä pohjalla, niin myös perusoikeuksille. Mielenkiintoa herättää jo sisällysluetteloa silmäillessä viimeinen luku »Puolueet ja etujärjestöt valtiosäännön näkökulmasta».

Sisällöllinen painopiste sijoittuu tasavallan presidentin kohdalle. Voisipa hieman kärjistäen sanoa, että kysymyksessä on (ainakin tilapäisesti) presidenttikeskiseksi muuntuneen hallitusjärjestelmämme ensimmäinen arvovaltainen

yleinen esitys ja tulkinta. Painotukseen on epäilemättä vaikuttanut sekin, että kirjoittajaa tieteellisessä toiminnassa kauan aikaa askarruttanut ongelma on nimenomaan valtionpäämiehen asema ja hänen suhteensa hallituslaitoksen parlamentaariseen osaan, valtioneuvostoon ja että hän tässä kohden pystyy tuomaan esille omintakeisimmat ja monivaihteisimmat näkemyksensä. Noin 80-sivuisesta esityksestä vajaa neljäsosa kuluu presidentin yleisen aseman, valintamenettelyn ja vallankäyttömuotojen oikeudellisen puolen selvittelyyn, ja loppu käytetään hänen faktisen vallankäyttönsä pohdiskeluun silmällä pitäen hänen suhdettaan muihin valtiollisiin toimijoihin. Tämä tarkastelu lähtee liikkeelle presidentin vallankäytön ja valtioneuvoston parlamentaarisen vastuun ongelmasta, mutta laventuu sitten parlamentaarisen näytämömmä yleiseksi katselmukseksi. Itse asiassa kaikki olennaisin mitä kirjassa puhutaan esim. ministeristön muodostamisesta ja eroamisesta ja hallitusten ryhmäkonstellatioista sijoitetaan tähän yhteyteen, siis pyörimään presidentin ympärille eikä eduskuntatai puoluelukuun. Viimeaikaista tapahtumakehitystä ajatellen tämä on tietysti täysin relevanttia.

Puolueita ja etujärjestöjä koskeva esityksen mukaanottamista pidän hyvänä — ovathan puolueet sitä paitsi jo valtiosääntöisenkin mekanismin osia. Oikeudellinen näkökulma ei kuitenkaan tarjoa monia tarttumakohtia näihin ilmiöihin, eivätkä nämä luvut siten ainakaan valtiotieteilijän kannalta ole teoksen kiintoisimpia.

Kastarin esitystapaa leimaavina yleisinä piirteinä pantakoon vielä merkille kahtalainkin pyrkimys ilmiöiden ymmärtämistä helpottavaan laaja-alaisuuteen ja taustanmuodostukseen. Kysymys on toisaalta valtiosääntömekanismien historiallisten juurien etsimisestä, toisaalta vertailusta ulkomaisten oloihin. Kirjoittaja on seurannut vireästi ulkomaista kirjoittelua; erityisesti saksalainen ja ranskalainen valtiosääntöoikeus näyttää olevan hänelle tuttua. Joissakin kohdin etsitään rinnastuskohteita myös sosialismin oloista ja marxilaisesta kirjallisuudesta, joskin vertailun tämä osa käy ongelmallisemmaksi.

Esipuheessaan tekijä valittaa maan valtio-

sääntöisen ajattelun paikallaan polkemista viimeisen puolen vuosisadan aikana. Saattaa pitää paikkansa, mutta valtiotieteessä vallitsevasta tilanteesta poiketen oikeustieteen puolella on joka tapauksessa kirjoitettu tuon ajattelun tuotteina ja virikkeiksi sekä esim. opetustarkoituksiin useitakin suppeampia ja laajempia yleisiä esityksiä Suomen valtiollisesta järjestelmästä. Käsillä oleva teos vauhdikkuudessaan ja juridisessa epäsovinnaisuudessaan herättäneen erilaisia mielipiteitä, ja sen eräät edellä viitattut ominaisuudet vaikeuttavat sen käyttöä johdattavana oppikirjana. Mutta oman maan politiikan institutionaalista kysymyksistä kiinnostuneille yhteiskuntatutkijoille — miksei myös laajemmalle yleisölle — se on tutustumisen arvoinen ja kuten sanottu virikkeitä antava uutuuks.

Jaakko Nousiainen

HEIKKI YLIKANGAS, **Puukkojunnkareiden esiinmarssi. Väkivaltarikollisuus Etelä-Pohjanmaalla 1790—1825.** Otava, Keuruu 1976, 416 ss.

Dosentti Heikki Ylikangas tunnetaan Suomen historiassa esiintyneen väkivaltarikollisuuden tutkijana. Teoksessaan »Puukkojunnkareiden esiinmarssi» Ylikangas paneutuu jo aikaisemminkin tutkimaansa etelä-pohjalaiseen väkivaltarikollisuuteen 1700- ja 1800-lukujen taitteessa. Tutkimus ei siis kata koko puukkojunnkarikautta, joka päättyi varsinaisesti vasta 1880-luvulla. Ylikankaan pyrkimyksenä onkin nimenomaan selvittää puukkojunnkareiden nimellä kulkeneen väkivaltarikollisuuden syntyyn vaikuttaneita taustatekijöitä. Hänen tutkimusotteensa perustuu rakennetason selittämiseen; tutkimuksessa pyritään löytämään puukkojunnkariuden syyt yhteiskuntarakenteen ja taloudellisten tekijöiden muutoksesta Etelä-Pohjanmaalla mainittuna ajanjaksona. Kyseessä ei ole siis mikään rikosromaani, vaikka tarkastelua höydetäänkin väkivallantekojä ja niiden taustaa valaisevilla yksityiskohdilla ja esimerkeillä.

»Puukkojunnkareiden esiinmarssia» voidaan luonnehtia uudentyyppiseksi historiantutkimuk-

seksi, jossa systemaattisesti kootulla empiirisellä aineistolla pyritään löytämään ne lainalaisuudet, joiden vaikutuksesta puukkojunnkariuus syntyi ja kasvoi. Ylikangas ei kuitenkaan rakenna mitään yhtenäistä hypoteesijoukkoa testaamista varten, vaan operoi pikemminkin eräillä yleisillä olettamuksilla taloudellisten tekijöiden ja yhteiskuntarakenteen sekä arvojärjestelmän vaikutuksista väkivaltarikollisuuden syntyyn. Jo näistä syistä Ylikankaan teoksella on merkitystä myös yhteiskuntatieteiden kannalta.

Ylikangas kumoaa heti tutkimuksensa alussa eräitä syvällejuurtuneita myyttejä puukkojunnkariuden syistä, esim. näkemykset siitä, että puukon käytön yleistymisen tai suuri alkoholin kulutus olisivat sinänsä johtaneet väkivaltaisuuksien lisääntymiseen. Tekijä toteaa, että tällaiset tekijät toki liittyivät eteläpohjalaiseen väkivalta-aaltoon, mutta varsinaisina syytekijöinä niitä, sen enempiä kuin pohjalaista kansanluonnettakaan, ei voida pitää. Ylikankaan tutkimusaineisto koostuu 241 henkirikoksesta, jotka suoritettiin Etelä-Pohjanmaalla v. 1790—1825. Tämän aineiston pohjalta hän tarkastelee hyvin yksityiskohtaisesti rikosten ajoittumista ja tapahtumapaikkaa, niiden tekoyhteyttä, surmaamistapaa sekä tapahtuman osapuolia. Puuttumatta näihin tuloksiin sen yksityiskohtaisemmin lienee kuitenkin syytä kiinnittää huomiota pariin seikkaan.

Ensiksikin henkirikokset kasautuivat vuoden loppukuukausiin sekä viikonpäivistä sunnuntaihin ja maanantaihin. Tämä seikka selittyy luultavasti alkoholin saannin vaihteluilla, sillä syyskuukausina voitiin jo keittää viinaa uudesta sadosta ja nauttia sitä sitten viikonloppuina, mikä saattoi hyvin jatkaa vielä maanantainakin. Tämä havainto tukee tavallaan teoriaa alkoholista puukkojunnkariuden osyynä, mutta myöhemmin Ylikangas kykenee osoittamaan, että alkoholi on ollut pelkkä katalysaattori tehdyissä henkirikoksissa. Toiseksi on syytä panna merkille, että tutkija puhuu nimenomaan rikollisuudesta eikä pyri tekemään puukkojunnkariudesta jonkinlaista suomalaista villin lännen sankaritarinaa jo senkin vuoksi, että suoritettut henkirikokset liittyivät yhteisö- ja osittain yksilötasollakin muuhun rikollisuuteen. Eräissä mielessä henkirikoksia, lastenmurhia,

vanhempien ehdistelua ja muita tutkimuksessa tarkasteltuja rikoksia voidaan pitää protestina tiukaksi muodostunutta eteläpohjalaista arvoja normijärjestelmää vastaan. Ne eivät ole kuitenkaan riittäviä selityksiä väkivallan synnylle ja tämän vuoksi lisätekiijöitä täytyy etsiä, kuten Ylikangas tekeekin, sekä sosiaalisesta että taloudellisesta rakenteesta.

Eteläpohjalaisessa yhteiskuntarakenteessa vallitsi tutkittavana ajanjaksona laskeva säätykierto. Yhteiskunnallisen aseman lasku turhautti varsinkin talollisten ja torppareiden poikia, joilla ei tilaluvun vähäisen kasvun vuoksi ollut mahdollisuuksia itselliseen elämään. Tämä taas helpotti joukkomittaisen väkivaltaisuuden syntymistä ympäröivää yhteiskuntaa vastaan. Uhri ja rikoksen tekijä kuuluivat usein samaan sosiaaliryhmään. Pitäytyminen säätyveljien piiriin oli vahvinta talollisilla ja torppareilla, mutta heikompaa muilla. Näyttääkin siltä, että näiden ryhmien sisällä vallitsi kiihkeän keskinäisen kilpailun sävyttämä ilmapiiri, joka epäilemättä liittyi alenevan säätykierron mukanaan tuomaan yhteiskunnalliseen tilanteeseen. Toisaalta on kuitenkin syytä huomata, että rikoksen tekijät kasautuvat alempiin sosiaaliryhmiin, kun taas talolliset olivat uhrien joukossa yliedustettuina. Henkirikokset siis yhtäältä keskittyivät saman sosiaaliryhmän piiriin, mutta toisaalta ulottuivat myös luokkarajan yli. Laskevan säätykierron merkitystä väkivaltarikollisuutta selittävänä tekijänä tukee se havainto, että se oli yleisempää syytettyjen, jotka toimivat sitä paitsi usein sakeissa, kuin uhrien keskuudessa.

Yhteisötason tarkastelussa Ylikangas päätyi tulokseen, että väkivaltarikollisuutta esiintyi tiheämmin vauraimmissa pitäjissä ja että se kytkeytyi tervanpolton vähittäiseen taantumiseen. Tervanpolton tilalle tuli aluksi kydönpoltto ja sen jälkeen normaali peltoviljely. Niistä pitäjistä, joissa aluksi kydönpoltto ja sittemmin peltoviljely yleistyivät tuli ylijäämäviljaa tuotavia alueita, jotka ajan mittaan siirtyivät rannikolta jokilaaksoja myöten sisämaahan. Ylikankaan mukaan »varsinainen puukkojunkarius kukoisti siellä missä viljakin». Tämä havainto on tavallaan yhdenmukainen alkoholi-teorian kanssa sen vuoksi, että ylijäämäalueilla

viljaa riitti myös viinaksi poltettavaksi. Tutkija osoittaa kuitenkin sangen vakuuttavasti, että rikollisuuden yleistyminen liittyi pohjimmiltaan varallisuuserojen kasvuun talollisten ja muiden välillä. Tämä kehitys lisäsi puolestaan huonompaan asemaan joutuneiden velkaantumista ja muunlaista taloudellista riippuvuutta. Tämä yhdessä laskevan säätykierron kanssa johti siksi tuskallisiin kokemuksiin, että seurauksena oli alkoholin käytön ja sakkiutumisen stimuloima Suomen historian ehkä laajin väkivalta-aalto.

Tätä kehitystä oli omiaan vahvistamaan yleinen ponnottomuus rikollisuuden vastustamisessa. Tämä ei johtunut ainoastaan siitä, että oikeudenkäyttäjät olivat itsekkin monissa tapauksissa turmeltuneita, vaan se näkyi selvästi myös rikosten alhaisessa selvittämistäasteessa; 1/3 henkirikoksista jäi selvittämättä. Tuomitsemisen edellytyksenä oli kahden jäävittömän henkilön yhtäpitävä todistus tai syytetyn oma tunnustus. Todistajien pelottelu tai lahjonta, tutkintamenetelmien heikkous sekä väärät todistajalausunnot johtivat tällaisessa kaavamaisessa menettelyssä siihen, että ilmiselvästi syyllisiä henkilöitä ei voitu tunnustuksen tai kahden jäävittömän todistajan puuttuessa tuomita. Tuomioistuimenmenettelyn puutteellisuudet saivat toisin sanoen aikaan sen, että henkirikosten suorittajien ei tarvinnut välttämättä pelätä saavansa kovin ankaraa rangaistusta.

Ylikankaan tutkimus ja siinä omaksuttu lähestymistapa on mielenkiintoinen ja tuloksia tuottava. Itse asiassa Ylikangas on yksi niitä harvoja suomalaisia historiantutkijoita, jotka ovat ennakkoluulottomasti pyrkineet sovelta-
maan yhteiskuntatieteellisiä kysymyksenasetteluja historialliseen aineistoon. Jo tästä syystä se on perusteellisen tutustumisen arvoinen teos. Ylikankaan työn historiatieteellisen merkityksen arviointiin ei kompetenssini riitä, mutta en olisi hämmästynyt, jos joku pitäisi sitä eräänä suomalaisen historiantutkimuksen merkittävänä aluevaltauksena. Tutkimuksen pyrkimys soveltaa yhteiskuntatieteellisiä lähestymistapoja johtavat kuitenkin samalla eräisiin kriittisiin reunahuomautuksiin, ei tosin sen vuoksi, että sovelletussa metodissa olisi virheitä — tosin se on ajoittain ehkä liian varovainen ja haaru-koiva — vaan pikemminkin siksi, että työ jää

yhteiskuntatieteiden kannalta puolittiehen.

Ylikankaan lähtökohdat ovat vankasti historiallisessa kriminologiassa, joka tosin tuottaa eräitä kauniita tuloksia, mutta rajoittaa samalla vaihtoehtoisten selitystapojen pohdintaa. Yhden mahdollisuuden jatkokehittelylle tarjoaa rankiteoria riittävässä määrin täydennettynä. Yksi tällainen täydennys on eron tekeminen yksilö- ja yhteisötason välillä. Yksilötasolla rankiteorian eräs lähtökohta on, että epätasapaino saadun ja hankitun statuksen välillä johtaa aggressioon. Galtungin hypoteesit eri tavoin epätasapainossa olevien rankiasemien vaikutuksesta yksilöiden ja ryhmien väliseen konfliktidynamiikkaan¹ näyttävät saavan tukea Ylikankaan aineistosta, jossa yksilöiden ja ryhmien yhteiskunnallisen aseman muutoksilla on merkittävä sija selittävien muuttujien joukossa. Intuitiivisesti ajatellen myös Daviesin tunnettu teoria, joka perustuu odotusten ja tavoitteiden välisen kuilun lisääntymiseen konfliktikäyttäytymisen edellytyksenä,² tuntuisi selittävän ainakin laskevan säätykierroksen kohteiksi joutuneiden yksilöiden ja ryhmien puukkojunkkariutena esiintynyttä aggressiivista käyttäytymistä. Kyseessä olisi toisin sanoen sovellutus siitä yleisestä havainnosta, että yhteiskunnallisen aseman marginalisoituminen synnyttää konfliktipotentialia ja monissa tapauksissa myös avointa väkivaltaa.

Rankianalyysiä on tässä katsannossa sovellettu myös historiallisiin tilanteisiin, joissa se on samalla kytketty sosiaalisiin vertailuihin ja niiden vaikutuksiin.³ Yksilötasolla rankikonfliktin, sosiaalisten vertailujen ja aggressiivisuuden välinen yhteys on sangen helposti ymmärrettävissä ja käsitteellistettävissä, mutta ryhmä- ja yhteisötasolla tilanne on huomattavasti monimutkaisempi. Toisin sanoen Galtungin väite isomorfiasta eri analyysiyksiköiden välillä on huomattavasti liioiteltu, kuten Alapuro ja Uusitalo ovat todenneet. Eriteltäessä ilmiöitä yhteisötasolla tarvitaan aivan erityyppistä yhteiskunnan taloudellisen ja poliittisen rakenteen vuorovaikutuksen tarkastelua. Voidaankin sanoa, että tässä suhteessa Ylikangas on ehkä onnistunut paremmin kuin jos hän olisi nojautunut työssään rankianalyysiin tai muihin vastaavankaltaisiin konfliktiteorioihin.

Kiistämättömältä vaikuttaa kuitenkin, että edellä mainittujen teoreettisluontoisten lähestymistapojen soveltaminen olisi johtanut selkeämpään analyysiin niistä mekanismeista, jotka muuttuvassa yhteiskunnallisessa ja taloudellisessa tilanteessa johtivat laajan aggressiopotoutuman purkautumiseen. Yhteiskuntatieteellisten teorioiden merkitys historian tutkimuksessa onkin ehkä juuri tässä. Ne eivät ole luonnollisestikaan mitään yleislääkkeitä, mutta ne auttavat järjestämään aineistoa ja mikä tärkeämpää, johtavat oman olemuksensa pohjalta systemaattisesti uusiin kysymyksenasetteluihin ja sitä kautta johtopäätöksiin. Teoria siis tavallaan ajattelee tutkijan puolesta ja säästää hänet monilta tarpeettomilta sivuaskelilta.

Tutkimuksensa loppupuolella Ylikangas pyrkii käsittelemään laajemmin väkivallan vaihteluita Suomessa käsitellen väkivaltarikollisuutta uuden ajan alussa, sääty-yhteiskunnassa sekä 1900-luvulla. Hän erottaa tällä vuosisadalla seuraavat väkivalta-aallot: v. 1905—13, v. 1920—32, v. 1945—49 sekä 1960-luvun puolivälistä alkanut väkivalta-aalto (sen sijaan sisällissotaa ei ole poikkeuksellisuutensa vuoksi otettu tässä huomioon). Eritellessään näiden väkivalta-aaltojen taustoja Ylikangas hylkää puukkojunkkariuteen soveltamansa taloudellisosiaalisen selitysmallin ilman tarkempia perusteluja ja omaksuu sen sijaan lähestymistavan, jossa korostuu poliittisen muutoksen ja sosiaalisen kontrollin vuorovaikutus. Vuosisadan alun väkivaltarikollisuutta eritellessään Ylikangas päätyy siihen, että vasemmiston vaikutusvallan kasvu »salli menestymismahdollisuuksien erilaisuuden aiheuttaman piilevän yhteiskunnallisen protestin tiedostamattoman ja spontaanin julkutulon paisuneen laittomuuden muodossa». Ottaen huomioon silloisen yhteiskunnallisen tilanteen tämän selityksen voi vielä niellä ja itse asiassa silloista laittomuutta voitaneen selittää myös rankianalyysiä ja yhteiskunnallisia murroksia koskevilla teorioilla, joihin olen aikaisemmin viittänyt.

Ylikankaan selitysmalli alkaa kuitenkin pahasti horjua, kun sitä aletaan soveltaa vuosien 1919—32 väkivalta-aaltoon ja rikollisuuden lisääntymiseen heti jatkosodan jälkeen. Edellisen kauden osalta tekijä joutuu väittämään,

että porvarillinen vallankäyttö säilyi siksi heikkona, ettei järjestelmä varsinaisesti muuttunut vasemmiston vahingoksi. Näin ollen myös työläisten epävirallinen kontrolli oli vähäistä ja näin laittomuuksia saattoi laajassa mitassa esiintyä. Epävirallisen kontrollin heikkenemistä koskevaa käsitystä saattaa olla mahdollista soveltaa jatkosodan jälkeisiin vuosiin, mutta 1920-luvun tapauksessa se ei yksinkertaisesti tunnu uskottavalta. Vasemmiston ja oikeiston voimasuhteiden kannalta tämä vuosikymmen toki eroaa erittäin olennaisesti yhtäältä vuosisadan alkupuolesta ja toisaalta 1940-luvun loppupuolesta. Itse asiassa Ylikankaan selitysmallin soveltamisen looginen lopputulos olisi se, että henkrikollisuuden lisääntyminen 1960-luvun puolivälistä lähtien johtui maahan syntyneestä kansanrintamahallituksesta. Tätä hän ei sentään rohkene väittää, vaan alkaa puhua kiristyvistä kilpailusta koulutusmarkkinoilla ja sen aiheuttamista, rikollisuutta synnyttävistä paineista palaten siten tavallaan puukkojunkariuteen soveltamaansa selitysmalliin.

En halua toki kiistää sitä, etteikö Ylikankaan selittämistavassa olisi totuudellisia elementtejä, mutta kovin epämääräisen ja tekeillä tehdyn vaikutelman se jättää. Sillä on myös melkoisia poliittisia implikaatioita. Kuinka tarkkaan tekijä lienee niitä harkinnut?

Raimo Väyrynen

Lähdeviitteet

¹ Johan Galtung, A Structural Theory of Aggression. *Journal of Peace Research* 2/1964, ss. 95—119.

² James Davies, Toward A Theory of Revolution. *American Sociological Review* 1/1962, ss. 5—13.

³ Ks. Erik Allardt, Historialliset murrokset ja läpimurrot politiikan sosiologiassa. Lauri Hyvämäki (toim.), *Oman ajan historia ja politiikan tutkimus*. Helsinki 1967, ss. 77—92 ja Risto Alapuro & Hannu Uusitalo, Historialliset läpimurrot ja rankiteoria. *Sociologia* 2/1970, ss. 81—87.

PEKKA NUORTEVA, *Elohopea Suomen luonnossa ja hallintokoneistossa. Ympäristönsuojellisen ajattelun murtautuminen suomalaisen yhteiskuntaan*. WSOY, Porvoo 1976.

Maaliskuussa 1952 ilmestyi erään etelä-japanilaisen kylän satamalaiturille erikoisesti käyttäytyvä kissa. Se liikkui edestakaisin oudosti hypellen, loikkasi yht'äkkiä mereen ja hukkui. Muutamassa viikossa tällainen outo käyttäytyminen levisi kylän muidenkin kissojen keskuuteen. Ne alkoivat liikkua epävarmasti, niillä oli taipumus juosta ympyrää, raapia kuo-noaan ja purra kieltään. Ne sokeutuivat, menettivät kuulonsa, saivat kouristuskohtauksia ja kuolivat. Tauti iski pian myös ihmisiin. Salaperäisen sairauden ensimmäisenä oireena oli tavallisesti puutuneisuus raajoissa ja huulien ympäristössä. Ruoan purekseminen ja nieleminen vaikeutui. Vähitellen myös raajojen liikkeet eivät enää pysyneet ihmisten täydessä hallinnassa. Kävelemistä häiritsivät arvaamattomat harhaliikkeet. Ponnistukset aiheuttivat vapinakohtauksia ja kouristuksia. Myös kuulo ja näkö heikkenivät. Sairauden etenemisnopeus vaihteli ihmisestä toiseen. Jotkut kuolivat muutaman viikon sisällä, joillakin tauti eteni hitaasti. Tilan huononeminen saattoi keskeytyä, mutta kukaan ei koskaan parantunut.

Kylä jonka eläimet ja ihmiset sairastuivat ennestään miltei tuntemattomaan tautiin oli nimeltään Minamata. Taudin aiheuttaja oli orgaaninen elohopea, joka oli saastuttanut seudun kalakannan. Maailma sai ensimmäisen kerran kokea, mitä seurauksia elohopeajätteen päästämisestä vesistöön on eläimille, ihmisille, hallintokoneistolle, yhteiskunnalle.

Mitä tapahtui sitten Suomessa, kun 1960-luvun lopulla havaittiin, että myös meillä on vesialueita, joista saaduissa kaloissa on huoletuttavan suuria määriä metyylielohopeaa? Kansalaisten terveyden ylin valvoja, lääkintöhallitus, yhdessä työterveyslaitoksen kanssa käynnisti välittömästi tutkimukset asiasta. Luotiin nopeasti kansainvälisiä yhteyksiä tiedemiehiin ja tutkimuslaitoksiin, jotka elohopeaongelmaa olivat selvittelleet. Lääkintöhallitus antoi välittömästi normit, joiden mukaan metyylielohopeapitoisuudeltaan tietyt enimmäismäärät ylit-

tävän kalan käyttö elintarvikkeena tai eläinten rehuna olisi kielletty. Perustettiin komitea, joka laati suunnitelman kalastuskielloista aiheutuvien tappioiden korvaamiseksi kalastajille. Vesiä saastuttaneet teollisuuslaitokset veloitettiin maksamaan korvauksia ja puhdistamaan jätevetensä metyylielohopeasta. Teollisuuslaitokset tunnustivat vastuunsa ja ryhtyivät tehostamaan jätevesiensä puhdistuslaitoksia. Kansa huokasi helpotuksesta. Lääkintöhallituksen, puunjalostusteollisuuden ja luonnonsuojelijoiden edustajat professori Pekka Nuortevan ja pääjohtaja Leo Noron johdolla pitivät epävirallisen juhlapöytäkokouksen kalastaja Pentti Linkolan saunassa Päijänteen rannalla keskustellen mahdollisuuksista jatkaa saumattomaksi ja tehokkaaksi osoittautunutta yhteistyötä kansanterveyden ja luonnonsuojelun hyväksi.

Näin olisi ehkä voinut käydä. Että niin ei käynyt, siitä kertoo Pekka Nuorteva dokumentaarissa kirjassaan »Elohopea Suomen luonnossa ja hallintokoneistossa.» Tapahtui itseasiassa jotakin aivan muuta: Lääkintöhallituksen pääjohtaja vakuutti televisiolähetyksessä kansalaisia metyylielohopean vaarattomuudesta mainiten, että se kertyy erityisesti hiuksiin, jolloin ongelma on hoidettavissa yksinkertaisesti tukanleikkauksella. Eräs lääkintöneuvos kirjoitti Uudessa Suomessa, miten suuria elohopeamääriä saatettiin aikaisemmin syfilistä hoidettaessa ruiskuttaa potilaan suoneen ilman että tämä kuoli, mutta jätti kertomatta, että tästä hoitomuodosta oli luovuttava, koska elohopea aiheutti potilaille vakavia aivovaurioita. Lääkintöhallituksen ylilääkäri selitti kalastajien hiuksista löytyneiden korkeiden metyylielohopeapitoisuuksien johtuvan mahdollisesti kuumemittareiden huolimattomasta käsittelystä ja poltti julkisesti päreensä, kun hänelle huomautettiin, että kuumemittareissa ei ole metyylielohopeaa. Sanalla sanoen, kansalaisten terveyden vaalijat linnoittautuivat puolustamaan omia asenteitaan, arvovaltaansa ja puunjalostusteollisuuden etuja ympäristönsuojelun huonosta tilasta ja saasteiden aiheuttamista kansanterveydellisistä vaaroista huolestuneiden kansalaisten, kansalaisjärjestöjen ja tiedemiesten vaatimuksia vastaan. Suomessa oli alkanut elohopeasota — kamppailu, jossa luon-

nonsuojelijat hyökkäivät ja teollisuus puolustautuu aina viimeiseen virkamieheen saakka. Taistelussa ei tunnusteta tiedemiehen vastuuta tai lääkärin etiikkaa. Alkoi farssi, jossa kaikki osapuolet ilmoittavat olevansa ennen kaikkea köyhien kalastajien asialla.

Nuortevan kirja on kronologisesti etenevä, päiväkirjanomaisen tarkka kuvaus niistä voimakkaan omakohtaisesti koetuista tapahtumista, jotka havainnot kalojemme korkeista elohopeapitoisuuksista vyyryttivät liikkeelle. Se kattaa Nuortevan oman luonnehdinnan mukaan metyylielohopeakysymyksen varhais historian Suomessa eli ajanjakson Ralf Fribergin ja Leo Matisin asiasta keväällä 1967 tekemästä televisio-ohjelmasta tohtori Jun Uin johtaman japanilaisen asiantuntijaryhmän vierailuun maassamme huhtikuussa 1975. Tänä aikana luonnonsuojelijat kokeilivat joukkojensa rohkeutta ja virkamiehet puolustuksensa lujutta. Kärsittiin ensimmäiset tappiot ja saavutettiin ensimmäiset voitot. Luonnonsuojelijoiden riveissä tapahtui repeilemistä, elohopeatutkimusten tekemistä kyettiin vaikeuttamaan ja julkinen keskustelu tukehtui välillä kokonaan viranomaisen ankarassa painostuksessa. Toisaalta myös saastuttajat joutuivat perääntymään, elohopean vapaa päästäminen vesistöihin vaikeutui ja kalastajille oli ryhdyttävä maksamaan korvauksia.

Kirja koostuu pääasiassa värikkäistä kuvauksista siitä, mitä erilaisissa tiedotustilaisuuksissa, kokouksissa ja neuvotteluissa tapahtui sekä kuvauksia tukevista dokumenteista, julkilausumista, henkilökohtaisista kirjeistä, otteista sanomalehtiartikkeleista jne. Nuorteva pyrkii myös pohtimaan niitä syitä ja motiiveja, jotka eri osapuolten käyttäytymistä ohjasivat.

Kirja on pamfletiksi hyvä. Se on informatiivinen, mutta ei ikävyyttävä. Se on kärjistävä, dramatisoiva — subjektiivinenkin, mutta ei valheellinen. Sen toivoisi kuuluvan erityisesti niiden lukemistoon, jotka ovat kiinnostuneita valtion ja hallintokoneiston toiminnasta tämän päivän suomalaisessa yhteiskunnassa. Ja paljon yleisemmin sen tulisi saada ihmiset pohtimaan, minkälaisin valmiuksin ja valtuuksin tämän maan luontoa ja kansalaisten terveyttä ollaan saasteilta ja myrkyiltä suojelemaan ja mikä merkitys tässä on yksittäisten kansalais-

ten ja kansalaisjärjestöjen valppaudella, rohkeudella ja sitkeydellä.

Mikko A. Salo

International Detente and Disarmament, Contributions by Finnish and Soviet Scholars. Tampere Peace Research Institute, Finnish Peace Research Association, Helsinki 1977, 271 ss.

Suomalaisten ja neuvostoliittolaisten kansainvälisten suhteiden alan tutkijoiden kanssakäyminen on voimakkaasti lisääntynyt 1970-luvulla. Kiinteimmän muodon se on saanut Euroopan turvallisuuden tutkimuksen alalla, mistä teemasta on järjestetty maiden tutkijoiden välisiä tutkijasymposioimeja. Yhä kiinteämpiä muotoja on saanut molemminpuolisten tutkijavierailujen sarja, joka alkuvaiheessa on käsittänyt aseriisunnan ja turvallisuuspolitiikan, mutta viime vuosina myös kehitystutkijoiden tapaamisia. Samalla tutkijavierailut ovat laajentaneet alueellista pohjaansa siten, että Tampereen ja Helsingin lisäksi myös Turun valtioppiiri on tullut mukaan tutkijavaihtoon ja vierailuihin.

Tähän Neuvostoliiton tiedeakatemian maailmantalouden ja kansainvälisten suhteiden instituutin (IMEMO) ja suomalaisten tutkijoiden kanssakäymiseen on nyt tullut uusi vaihe, kun kirja »International Detente and Disarmament» on julkaistu. Yksitoista artikkelia sisältävä julkaisu on ensimmäinen laatuaan ja ansaitsee siten tulla huomioiduksi uutena saavutuksena suomalais-neuvostoliittolaisen tieteellisen yhteistyön alueella. Tällaisenaan kirja on toivotavasti myös heräte yhteistyön lisäämiseksi politiikantutkimuksessa laajemminkin ja yleensä suomalaisessa yhteiskuntatieteessä.

Kirjan esipuheessa todetaan, että julkaisun tarkoituksena ei ole pyrkiä kattamaan täydellisesti aseriisunnan kompleksisuutta. Sen tarkoituksena on osoittaa aseriisunnan ongelmissa tapahtuneita muutoksia esimerkkien avulla sekä tuoda esille asevarustelujen hillitsemisessä esiintyviä vaikeuksia sekä jännityksen lientymisen mukanaan tuomia uusia mahdollisuuksia asevarustelujen hillitsemiseksi. Suomalaisina kirjoittajina esiintyvät rauhantutkimuslaitoksen

tutkijoiden lisäksi Jorma K. Miettinen, Ilkka Pastinen ja Tapio Varis. Neuvostoliittolaisina kirjoittajina esiintyvät mm. suomalaisille tutkijavaihdon kautta tutuiksi tulleet IMEMO:n tutkijat Evgeni Primakov, Alexander Kalyadin, Juri Kostko ja Ivan Kovalenko.

Itse pidän kirjan ehkä painavimpana ja mielenkiintoisimpana artikkelina Evgeny Primakovin artikkelia poliittisen jännityksen lientymisen ja aseriisunnan suhteesta. Primakovin esitys on varsin selkeä neuvostoliittolaisen arvovaltaisen tutkijapiirin näkemys asiasta. Primakov näkee asevarustelujen kehityksessä kolme vaihetta. Ensimmäisen vaiheen muodostavat Yhdysvaltain atomiasemonopolin aikakaudella ilmenneet hankkeet 1940-luvun lopulla. Toisen, 1950-luvun kestäneen vaiheen muodostavat hankkeet, joita leimasi ydinasetasapainon saavuttaminen. Parhailaan menellään olevaa vaihetta luonnehtii strateginen ydinasetasapaino sekä julkisen mielipiteen ja kansalaismielipiteen kasvavat mahdollisuudet seurata ja valvoa asevarustelukehitystä.

Primakov tuo esiin monet Neuvostoliiton aseriisuntapolitiikan peruslähtökohdat: aseriisuntapyrkimykset eivät ole mahdollisia ilman poliittista jännityksen lientymistä, poliittinen jännityksen lientyminen ei automaattisesti johda sotilaalliseen jännityksen lientymiseen, asevoimien supistaminen ja varustelukierteen pysäyttäminen ovat ennakoitavia aseriisunnalle jne. Kirjoittaessaan nykyvaiheen ongelmista asevarustelujen alalla Primakov korostaa kahden ongelmaa: tärkeätä on estää olemassaolevien strategisten aseiden parantaminen tai uusien kehittäminen ja vallitsevan balanssin destabilisointi, tärkeätä on myös estää ydinaseiden leviäminen. Primakov antaa SALT-problematikalle varsin tärkeän sijan asevarustelujen rajoittamisen hankkeissa.

Primakov puuttuu artikkelissaan varsin tervästä myös lännen doktriineihin kuuluvaan rajoitetun ydinsodan käsitteeseen. Hän tyrmää ajatuksen ja korostaa, että rajoitetun ydinsodan mahdollisuuden esittäminen julkiselle mielipiteelle hyväksyttävänä mahdollisuutena joissakin tilanteissa on vain ihmisten hämäämistä ja opettamista vähitellen hyväksymään ydinaseiden käytön. Myös Juri Kostko tuo esille sotilaallisen jännityksen lientymisen ongelmia eri-

tyisesti Euroopassa. Kostko käsittelee aluksi jännityksen lientymisen ja aseriisunnan käsitteitä idässä ja lännessä. Osoittaakseen näiden käsitteiden eroavaisuuksia käytännössä hän käsittelee Wienin neuvottelujen problematiikkaa ja selvittää symmetrisen ja epäsymmetrisen lähestymistavan eroja.

Neuvostoliittolaisista artikkeleista lisäksi A. Kalyadinin ja I. Kovalenkon artikkelit ovat luonteeltaan yleisiä. Kalyadin pohtii artikkelissaan ydinkoekiellon vaikutusta yleiseen aseriisuntaan käsitellen varsin laajasti tähänastisia pyrkimyksiä ydinkoekiellon aikaansaamiseksi. Hänen mukaansa ydinkoekieltosopimus voisi panna sulun uusien ydinaseiden kehittelylle, voisi vahvistaa ydinsulkusopimusta, loisi mahdollisuuksia rauhanomaisen ydinenergian käytön laajenemiselle, vaikuttaisi positiivisesti radioaktiivisen säteilyn vähenemisen myötä ympäristöön, mahdollistaisi tutkimuskapasiteetin uudelleensuuntaamista rauhanomaisiin tarkoituksiin sekä vaikuttaisi hyödyllisesti jännityksen lientymiseen.

I. Kovalenko tarkastalee julkisen mielipiteen roolia asevarustelujen hillitsemisessä. Sen hän tekee viime vuosina toimeenpantujen ja kansainvälisesti organisoitujen kampanjoiden, kuten Tukholman vetoomuksen, avulla. Samassa artikkelissa Tapio Varis tarkastelee puolestaan tiedotusvälineiden osuutta aseriisunnassa tukeutuen pääasiassa erilaisten kokousten ja järjestöjen päätöslauselmiin ja kannanottoihin.

Kirjan suomalaiset artikkelit jäävät alan suomalaista julkaisutoimintaa seuraanneelle enemmänkin vanhan kertaukseksi. Raimo Väyrynen kirjoittaa artikkelissaan maailman aseriisuntakonferenssista, Unto Vesa ydinaseetomista vyöhykkeistä, Pertti Joenniemi konventionaalisten aseiden rajoittamisesta, Ilkka Pastinen ydinsulusta ja Jorma K. Miettinen kemiallisten aseiden levittämisen ja kieltämisen ongelmista. Suomalaisten artikkeleista minua eniten vakuuttavat Joenniemen ja Miettisen artikkelit, joissa on suureen asiatietoon yhdistetty artikkelien käsittelemän problematiikan perspektiivejä. Muut artikkelit jäävät eritoten perspektiivinsä osalta vaisuiksi.

Kirjan luettuana jääkin ehkä ensimmäiseksi pohtimaan tuota näkemys- tai perspektiivi-ongelmaa. Neuvostoliittolaiset artikkelit huo-

kuvat laajoja näkemyksiä ja perspektiivejä suomalaisen argumentointiin tottuneelle ehkä liiankin kanssa. Johtuneeko sitten juuri tieteen tekemisen kulttuurieroista, että lukijan silmään korostetusti pistää suomalaisten artikkeleiden tietynlainen vähäverisyys. Artikkelit ovat kiistatta asiapitoisia ja asiantuntijan työtä, mutta neuvostoliittolaisten artikkeleiden rinnalla ne vaikuttavat vaisuilta.

Suomalaisten artikkeleiden osalta jää erityisesti kaipaamaan eräänlaista Primakovin artikkelin rinnakkaisartikkeliä, suomalaista näkökulmaa. On luonnollista akateemisen ja tiedepoliittisen väittelyn alaista jo sekin, tulisiko sellaista tutkijapiireissä kehittääkään ja olisiko se ylipäänsä mahdollista. Toisaalta taas Euroopan turvallisuuteen liittyvässä yleisessä tutkimuksessa suomalaisille on muodostunut eräänlainen suomalainen näkökulma, jonka ainakin kaikki kirjassa esiintyvät suomalaiset jakavat. Samoin on kehitystutkimuksessa nähtävissä verrattain yhtenäisten näkemysten muotoutuminen ja esilletulo suomalaisessa keskustelussa.

Kun nyt on oikeastaan ensimmäisiä kertoja käynyt niin, että myös suomalaisten alan tutkijoiden kirjoituksia on koottu samoihin kansiin ja näin mahdollistunut eräänlaisen yleisarvion tekeminen myös suomalaisesta tutkimuksesta sallittakoon ikäänkuin keskustelun avaamiseksi provokatorinen kysymys: missä viipty suomalaisen aseriisuntatutkimuksen lähtökohtien ja viitekehysten esittely, arviointi tai lähtökohtien muotoilu? Nyt suomalaiset hankkiesaan viitekehystä argumenteilleen viittaavat YK:n asiakirjoihin ja periaatteisiin tai ETY-päätösasiakirjaan. Näiden rinnalle kaipaisi kuitenkin myös selkeämpää ja kokonaisvaltaista tieteellistä viitekehystä, joka ohjaisi tutkimusta.

»International Detente and Disarmament«-kirja on hyvä kokonaisuus. Se välittää oivallisesti neuvostoliittolaisen näkökulman aseriisuntaan ja tuo suomalaisten toimesta linjoja ja kansainvälisten hankkeiden esittelyä asiasta. Artikkelit ovat hiottuja ja huolellisesti laadittuja. Siksi onkin valitettavaa, että englantilaiselta kielialueelta kotoisin olevalle tai sitä lähellä olevalle kieli ei ole varmastiakaan oikein hiottua, oikoluvussa on tapahtunut lipsahduksia, sivunumeroita puuttuu ja lopultakin jää epäselväksi se, kuka kirjan kustantaa. Päälykan-

nen mukaan se on Tampere Peace Research Institute, sisäkannan mukaan taas tämän lisäksi Finnish Peace Research Association.

Esko Antola

VILHO HARLE (ed.), **Political Economy of Food, Proceedings of an International Seminar.** Tampere Peace Research Institute, Research Reports No. 12, 1976.

Maailman elintarvikeongelmana oli aina 1960-luvun lopulle ja osittain 1970-luvun alkupuolelle asti teollisuusmaiden maataloustuotannon pysyväisluonteinen ylijäämä, jota käytettiin kattamaan samanaikaisesti kehitysmaissa kasvavia alijäämiä. Huolimatta ponnistuksista tuotannon lisäämiseksi kehitysmaissa, niiden maataloustuotannon määrä henkeä kohhti laskettuna lisääntyi 1960-luvulla vain 2 %, kun teollisuusmaissa kasvu oli lähes 20 %. Itse asiassa kehitysmaat ovatkin tulleet entisestään riippuvaisemmiksi elintarvikkeiden tuonnista.

Viime vuoden huhtikuussa pidettiin Tampereella kansainvälinen seminaari, jonka aiheena oli elintarvikkeiden poliittis-taloudellinen merkitys. Seminaarin järjestäjinä olivat Rauhaja ja konfliktin tutkimuslaitos ja Tampereen yliopiston politiikan tutkimuslaitos. Tässä seminaarissa pidetyt esitelmät ja alustukset on nyt julkaistu Vilho Harlen toimittamana: »Political Economy of Food, Proceedings of an International Seminar.»

Seminaarin pääteema jakautui neljään osaan: 1) elintarvikkeiden tuotanto ja kauppa kansainvälisenä ilmiönä, 2) elintarvikkeet poliittisena aseena, 3) kansainvälinen maatalouskauppa (agribusiness) ja 4) maatalouden kehitysnäkymät ja sen kansainväliset ja sosiaaliset seuraukset. Esipuheessa todetaan, että elintarvikeli kriisin kansainväliset ja sosiaaliset näkökohdat on usein unohdettu. Ongelmaa on tarkasteltu ainoastaan irrallisena ilmiönä liittämättä sitä mitenkään kansainvälisiin kuvioihin tai kokonaisvaltaiseen taloudelliseen rakenteeseen. Kuitenkin nälkä ja aliravitsemus ovat tämän päivän maailmassa pysyviä ilmiöitä, yhtä pysyviä kuin köyhyys ja alikehittyneisyys.

Maailmassa on arvioitu syntyvän tämän vuosisadan loppuun mennessä vielä yli kaksi miljardia lasta. Suurin osa näistä lapsista syntyy kehitysmaissa, eniten kaikkein köyhimmissä. Kun esimerkiksi tältä pohjalta lähdetään tarkastelemaan maailman ravintotilannetta, ei se ole rohkaiseva. Kansainväliset viljatilastot osoittavat, että nekin kehitysmaat, jotka ovat aikaisemmin olleet omavaraisia viljantuotannon suhteen, ovat tällä hetkellä viljan nettotuojia. Maita yhtenä kokonaisuutena tarkastellen voidaan todeta, että Aasiasta tuli viljan tuojia 1940-luvun lopulla ja 1950-luvun alkupuolella. Afrikasta 1960-luvulla ja samoin Latinalaisesta Amerikasta. Viljan tuonti kehitysmaiden omasta tuotannosta on tällä hetkellä alueittain 15—35 %. Riippuvaisuus tuontiviljasta on suhteellisesti suurinta Keski-Amerikassa, määrällisesti suurinta Aasiassa.

Viime vuosikymmenen lopulta vuoteen 1974 kehitysmaiden viljantuonti on kasvanut keskimäärin kaksin- tai kolminkertaiseksi. Tämä on tapahtunut samanaikaisesti, kun ns. »vihreän vallankumouksen» piti tehdä näistä maista omavaraisia viljan suhteen.

Maailmanlaajuinen lama öljyn hinnan korotuksineen on lisäksi entisestään vähentänyt aikaisempina vuosina saavutettujen tulosten merkitystä. Kehitysmaat ovat joutuneet yhä enemmän turvautumaan ulkomaiseen lainanottoon pystyäkseen rahoittamaan elintarvikkeiden välttämättömän tuonnin. Kun toisaalta yksikään kehitysmaa ei ole kyllin rikas valmistamaan kaikkia niitä koneita ja muita tuotantopanoksia, joita tarvittaisiin maataloustuotannon lisäämiseksi, ei useimmilla näistä maista näytä olevan edessään muuta vaihtoehtoa kuin kohtuullisin kustannuksin tuottamallaan tuotteilla vaihtaa tarvitsemiaan tuotantopanoksia. Kehitysmaiden kannalta tällainen vaihto on ollut tähän asti epäedullista. Niiden vientihinnat ovat laskeneet suhteessa niiden tuomien teollisuushyödykkeiden hintoihin. Lisäksi kehitysmaiden oman käsityksen mukaan ne ovat joutuneet kiinteään uskolonialistiseen riippuvuuteen teollisuusmaista.

Kehitysmaiden entistä suurempi riippuvaisuus teollistuneiden maiden elintarviketuotannosta on tehnyt ne myös entistä alttiimmiksi teollisuusmaiden suhdannevaihteluiden vaikutuksille.

Eräät tulokset osoittavat, että jo 1 %:n supistuminen OECD-maiden teollisuustuotannossa vähentää kehitysmaiden reaalisia vientituloja noin 2 % lyhyellä aikavälillä. Samojen tulosten mukaan kehitysmaiden reaaliset vientitulot alenivat teollisuusmaiden laman takia vuonna 1975 20 %.

Paitsi ulkomaankauppaan, on kasvavalla elintarvikkeiden tuonnilla ollut vaikutuksia myös kehitysmaiden lisääntyviin kaupungistumisongelmiin. Väestön muutossa kaupunkiin voidaan näissä maissa erottaa neljä vaihtoa: 1) kehittämätön maatalous ei pysty elättämään koko maaseutuväestöä ja osa lähtee kaupunkiin työnhakuun, 2) kasvavat kaupungit ovat ulkomaisen tuonnin päämarkkinointikohteita ja niin ulkomainen vilja tulee pääasiassa kaupunkiin, 3) kun kaupungeissa on saatavissa ulkomaista viljaa, vähenee paikallisen tuotannon tarve ja omien markkinoiden kehitys hidastuu, mistä puolestaan seuraa 4) lisääntyvä muuttoa kaupunkiin, koska paikallinen maatalous ei pysty työllistämään väestöä jne. Kehitys muistuttaa siis noidankehää, josta on vaikeata murtautua ulos.

Kasvava riippuvaisuus teollisuusmaiden viljasta on tehnyt mahdolliseksi kehittyneille maille käyttää ravintoa välineenä omien tarkoitusperiensä saavuttamiseen kehitysmaissa. On sanottu, että »ravinto on ase» ja tuotu keskusteluun mukaan »Food power»-käsite. Kun todennäköisesti kuitenkin kaikkeen elintarvikekauppaan ei liity esim. poliittisluonteisia tavoitteita on tärkeää selvittää millaisten yleisten olosuhteiden vallitessa jostakin taloudellisesta hyödykkeestä tulee poliittinen ase.

Taloudellisia hyödykkeitä kuten aseitakin voidaan käyttää vihollisten rankaisemiseen ja ystävien palkitsemiseen. Kuitenkin on huomattava, että taistelu, jossa käytetään aseina taloudellisia hyödykkeitä, ei muistuta luonteeltaan sotilaallista taistelua taloudelliset keinot vaikuttavat niihin sisältyvien pitkän ajanjakson vaikutusten kautta ja epäsuorasti.

Seuraavien neljän tekijän olemassaolo on edellytyksenä, että taloudellisesta hyödykkeestä saattaa tulla poliittinen väline: 1) niukkuustilanne, jossa kysyntää on paljon ja tarjontaa vähän, 2) keskittynyt tarjonta, jolloin tuote on muutamien valmistajien ja/tai myyjien valvon-

nassa, 3) kysynnän hajanaisuus, joka voi esiintyä esim. tilanteessa, jossa useat ostajat kilpailevat monopoliasemassa olevan myyjän tai valmistajan tuotteesta. Nämä kolme tekijää eivät kuitenkaan ole vielä riittävät selittämään voimaa, joka sisältyy johonkin hyödykkeeseen. Tarvitaan vielä neljäs tekijä, joka antaa myyjälle tai valmistajalle mahdollisuuden käyttää tuotettaan voiman välikappaleena. Tätä voidaan kutsua toiminnan riippumattomuudeksi. Myyjän tai tuottajan on voitava itsensä kontrolloida taloudellista toimintaansa, jotta sen tuloksia voitaisiin käyttää voimakeinoina tavoitteiden saavuttamiseksi.

Miten sitten voitaisiin entistä polttavammaksi käyvä elintarvikeongelma ratkaista? Eräiden käsitysten mukaan teollistuneista maista päin tuleva elintarviketuotannon ja jakelun ohjaaminen tulevat epäonnistumaan. Toisaalta voidaan ainakin näin jälkikäteen todeta, että monissa kehitysmaissa on harjoitettu politiikkaa, joka on syrjinyt maataloutta. Niiden huolena on ollut elintarvikkeiden hintojen pitäminen alhaisina poliittisesti tärkeän kaupunkiväestön tyyntymiseksi. Tällaiseen politiikkaan oli toisaalta hyvät mahdollisuudet niin kauan kuin tuontiviljaa oli saatavissa halpaan hintaan. Tällä hetkellä näyttää kuitenkin siltä, ettei kehitysmaiden elintarvikekysynnän kasvua voida tyydyttää ilman huomattavaa oman tuotannon lisääntymistä.

Useimmat kehitysmaat ovat pienien teollistuneiden maiden tavoin erittäin riippuvaisia ulkomaisista maatalouden tuotantopanoksista. Selvintä tämä riippuvaisuus lienee lannoitteiden kohdalla. Kehitysmailla on tässä edessä vaikea ongelma, koska lannoitteiden käytön lisääminen on todennäköisesti ainoa vaihtoehto elintarviketuotannon lisäämiseksi näissä maissa. Tämä merkitsee toisaalta kasvavaa riippuvuutta monikansallisesta lannoiteteollisuudesta. Tässä tilanteessa ratkaisu saattaisi löytyä omavaraisuudesta, joka kehitysmaiden maataloudessa on paljon keskeisemmässä asemassa kuin niiden muussa talouselämässä. Lisääntyvällä orgaanisten lannoitteiden käytöllä, pienimuotoisella omalla lannoiteteollisuudella ja kehitysmaiden keskeisellä yhteistyöllä voitaisiin omavaraisuuden ja riippumattomuuden asetta huomattavasti nykyisestään kohottaa.

Ainakin tällä hetkellä näyttää siltä, että kansainvälisellä tasolla (esim. FAO) tehdyt päätökset ja esitetyt ratkaisumallit maailman elintarvikeongelman ratkaisemiseksi eivät ole johtaneet toivottuun tulokseen. Tässä tilanteessa ollaan kykenemättömiä tekemään sellaisia poliittisia päätöksiä, joiden puitteissa ravinnon tuotantoa ja tuotantopanosten vaihtoa voisi säännöllisesti tapahtua. Kehitysmaiden kasva-va riippuvaisuus teollistuneiden maiden elintarviketuotannosta on merkinnyt lisääntyvää epätasapainoa etelän ja pohjoisen välillä. Tämä on tekijä, joka aiheuttaa, että elintarvikeongelma onkin paljolti muuta kuin puhtaasti inhimillinen ravitsemusongelma.

Monet julkaisun »Political Economy of Food» kirjoittajista edustavat alansa korkeinta kansainvälistä tasoa. Jo yksistään tästä syystä artikkelit ovat asiasisällöltään parasta mahdollista tietoaineista. Seminaarissa ei ollut puhtaasti maatalousekonomista edustusta, mutta artikkelit antavat myös heille aineksia uusien yhtymäkohtien etsimiseen ja näkemyksen laajentamiseen.

Jotkut esitetyistä ratkaisumalleista ja ongelman asetteluista saattavat tuntua vierailta. Teoreettisina lähestymistapoina ne asettavat kuitenkin monet asiat aivan uuteen valoon. Tässä mielessä voi hyvin todeta, että esipuheessa esitetty näkemys maailman elintarvikeongelmista osana kansainvälistä poliittista taloudellista rakennetta tulee julkaistuissa artikkeleissa korostuneena ja selvänä esiin. Toisaalta nämäkin asiat voidaan nähdä ja selittää kokonaan muina kuin poliittisekonomisina ongelmina.

Seppo Honkanen

TOIVO MILJAN, *The Reluctant Europeans — The Attitudes of the Nordic Countries towards European Integration*, C. Hurst et. Company, London 1977, 325 s.

Integraatiotutkijoiden keskuudessa on monia näkemyksiä integraation käsitteen oikeasta määrittelytavasta. Tästä ensisijaisesti johtuvat myös tavattavat näkemyserot integraation asteesta eri alueilla. Erilaisia käsityksiä on esitetty myös pohjoismaisen integraation asteesta.

Deutsch ja hänen työtoverinsa näkivät aikanaan tällä alueella pitkälle kehittyneen »turvallisuusyhteisön»; Etzionin melko tavanomainen integraatiokäsitys antoi tulokseksi johtopäätöksen, etteivät pohjoismaat ole integroituneet juuri nimeksikään; André'n, jonka määritelmä korosti riippuvuussiteistä koostuvaa »hämähäkinseitti» -integraatiota, päätyi tietenkin toisensuuntaisiin tuloksiin. Pohjoismaista integraatiota ovat näiden tunnetuimpien nimien ohella eri näkökulmista tutkineet monet muutkin. Sen sijaan on vähemmän tutkimusta, jonka kohteena olisi sekä pohjoismaiden keskinäinen integraatio että tämän ala-alueen tai sen jäsenten integraatio ulkomaailmaan, käytännössä lähinnä atlanttiselle alueelle ja Länsi-Eurooppaan. Tämä pätee erityisesti teoreettisesti painottuneeseen ja systemaattisesti vertailevaan tutkimukseen, ei niinkään irrallisiin tapaustutkimuksiin, joiden kohdalla tilanne saattaa olla jopa päinvastainen.

Suomessakin äskettäin vierailleen kanadalaisen apulaisprofessori Toivo Miljanin väitöskirjatutkimus on ensimmäinen merkittävä ja kohtalaisen systemaattinen yhteisesitys Tanskan, Norjan, Ruotsin ja Suomen suhteesta toisen maailmansodan jälkeiseen atlanttiseen ja Länsi-Euroopan, mukaanlukien Pohjolan integraatioon. Mitään ennen tuntemattomia tosiasioita teos ei tosin sisällä, mutta jo olemassaolevaa tietoa tietyn käsittejärjestelmän ympärille kokoavana ja teemoja kehittäväenä perusteoksena sillä epäilemättä on ansionsa.

Teoksessa paljastuu kaksi johtoteemaa, joiden kehittelyä monipuolinen kuvaileva analyysi palvelee. Yhtäältä Miljan tahtoo osoittaa, että pohjoismaat ovat integroituneet keskenään ja suhteessa Euro-atlanttisen alueen järjestelmiin vain faktuaalisesti »hämähäkinseittien» tasolla, mutta pyrkineet ja onnistuneet välttämään lähes täydellisesti integraation, joka sitoisi niiden muodollista suvereenia päättäntävaltaa. Tämä käsitys on sopusoinnussa aiemman tutkimuksen kanssa. Sinönsä siinä ei ole siis uutta tai yllättävää, joskin Miljan on ehkä tavanomaista selkeämmin erottanut integraation kaksi perustasoa toisistaan ja sitä kautta epäilemättä epäsuorasti paljastanut heikkouksia eräissä aiemmissa tutkimuksissa.

Edellisen kuvailevan teeman rinnalla Miljan

kehittelee sille selitystä ja päättyy melko monistiseen katsantokantaan: Pohjoismaat eivät ole integroituneet poliittisen päätäntävällän tasolla keskenään tai suhteessa laajempiin järjestelmiin, koska ne ovat asettaneet politiikkaansa ohjaavaksi perusarvoksi »suvereenin riippumattomuuden». Jossain määrin problemaattiseksi tämä selitysasetus osoittautuu siinä mielessä, että selittäjällä ja selitettävällä on pääpuolin samat osoittajat, tai oikeastaan integroitumattomuus jää selittävän riippumattomuuspyrkimyksen pääindikaattoriksi. Riippumattomuuspyrkimyksen ohella vilahdaa selittäjänä myös esim. pohjoismainen puolueettomuus ja puuttumattomuustraditio, mutta onko tämä nähtävä erillisenä selittäjänä vai riippumattomuuspyrkimyksen indikaattorina tai taustoittajana, jää lukijalle hieman epäselväksi. Joka tapauksessa Miljanin selittävä teesi on lopulta hyvin pelkistetty ja siinä mielessä, vaikkakaan ei täysin uusi, kaikesti heuristisesti arvokas.

Käsitellessään Suomen ja Ruotsin tapauksia Miljan esittää eräitä ajatuksia, joilla on epäilemättä mielenkiintoa puolueettomien valtioiden integraatiokysymyksen tutkimuksen kannalta yleisestikin. Mm. hän arvelee kansainvälisessä politiikassa tapahtuvan painopistesiiirtymän turvallisuuspoliittisesti sävyttyneestä suurpolitiikasta arkipäiväisempiin taloudellisiin suhteisiin heijastuvan myös puolueettomien asemaan ja ulkosuhteisiin: Suomen ja Ruot-

sin ulkopoliittikkaa aiemmin hallinneet turvallisuussuhteet suurvaltoihin menettävät suhteellista merkitystään samalla kun niiden taloudelliset suhteet EEC:hen tulevat yhä merkityksellisemmiksi. Tällainen ajatus olisi helppo muuttaa yleiseksi hypoteesiksi, jota voitaisiin testata eurooppalaisissa puitteissa sodanjälkeisenä ajanjaksona. Todettakoon kuitenkin varmuuden vuoksi, ettei Miljan itse juuri liiku teorian sfääreissä, vaan hänen analyysinsä pysyttelee tiukasti empirian tasolla.

Saattaa olla, ettei pohjoismaisen integraation ja pohjoismaiden integraatiopolitiikan tutkimus enää helposti voi tuottaa mitään aivan yllättäviä tuloksia ainakaan ennen kuin nyt salaisia arkistoja avautuu tutkijoiden käyttöön tai ennen kuin jotain aivan uutta ehtii tapahtua uudeksi tutkimuskohteeksi. Se, mikä on nähtävissä nykyisten käsitteellisten välineiden avulla, on ilmeisesti pääpiirteissään tuotu päivänvaloon. Siis uusien suurten löydösten aika saattaa olla tällä alueella ohi toistaiseksi. Ehkä suorastaan Miljanin ansioksi on luettava, ettei hän ole väen väkisin keinotekoisia näkökulmia kehitellen pyrkinyt sensaatiomaisiin tuloksiin, vaan on tyytynyt tuottamaan luotettaviksi todetuilla vanhoilla välineillä kokoelman tietoa, joka sästää vaivaa muilta saman aiheen parissa työskenteleviltä tutkijoilta.

Harto Hakovirta